

Історія

УДК 94(477.63-074)"1941/1945":351.95];[325.451:329.18]

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20121187>

Конфлікти компетенцій та управлінські стратегії нацистської цивільної адміністрації за Клауса Зельцнера на території генерального округу «Дніпропетровськ»

Олександр Володимирович Тішин,

вчитель комунального закладу «Василівський ліцей "Сузір'я"» Василівської міської ради Запорізької області, кандидат історичних наук, Запоріжжя, Україна, <https://orcid.org/0009-0003-5094-1650>

Прийнято: 21.04.2026 | Опубліковано: 11.05.2026

***Анотація:** У статті проаналізовано природу та особливості конфліктів компетенцій у системі нацистської цивільної адміністрації генерального округу «Дніпропетровськ» у період Другої світової війни крізь призму діяльності Клауса Зельцнера. Основну увагу зосереджено на взаємодії між різними складовими окупаційного апарату – цивільною владою, військовими структурами та партійними інституціями, а також на виявленні причин виникнення управлінських суперечностей і способів їх часткового врегулювання на регіональному рівні.*

Визначено, що система управління в межах округу характеризувалася розмитістю повноважень, конкуренцією між центрами влади та нестабільністю адміністративних практик, що посилювалося як кадровою політикою нацистського керівництва, так і специфікою воєнних умов.

Простежено, що на рівні середньої адміністративної ланки ці суперечності набували прикладного характеру та безпосередньо впливали на процес реалізації окупаційної політики.

Проаналізовано управлінські підходи К. Зельцнера, які поєднували елементи примусу з прагматичними спробами налагодження обмеженої взаємодії з місцевим населенням. Показано, що така стратегія частково знижувала напруженість у функціонуванні адміністративного апарату, однак водночас вступала у суперечність із жорсткими директивами вищого керівництва. Окрему увагу приділено впливу особистісного чинника на ухвалення рішень та адаптацію загальних управлінських настанов до конкретних умов регіону.

У результаті дослідження доведено, що конфлікти компетенцій були системною рисою нацистського окупаційного управління і суттєво впливали на ефективність функціонування адміністрації. Встановлено, що навіть відносно гнучкі управлінські стратегії не змінювали експлуатаційної сутності окупаційного режиму, а внутрішні суперечності лише ускладнювали реалізацію його політики. Дослідження дозволяє поглибити розуміння механізмів функціонування окупаційної влади на регіональному рівні та ролі індивідуального чинника в умовах інституційної нестабільності.

Ключові слова: *нацистська окупація, цивільна адміністрація, генеральний округ «Дніпропетровськ», Клаус Зельцнер, конфлікти компетенцій, управлінські стратегії, окупаційна політика, Друга світова війна.*

Jurisdictional conflicts and administrative strategies of the Nazi civilian administration under Klaus Zeltzner in the General District of Dnipropetrovsk

Olexandr Tishyn,

Teacher at the Municipal Institution «Vasylivskyi Lyceum "Suziria"» of the Vasylivka City Council, PhD in History, Zaporizhzhia, Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0003-5094-1650>

Abstract: *This article examines the nature and distinctive features of jurisdictional conflicts within the system of Nazi civil administration in the General District of Dnipropetrovsk during the Second World War, viewed through the activities of Klaus Zeltzner. The study focuses on the interaction among the key components of the occupation apparatus – civil authorities, military structures, and party institutions – while also identifying the causes of administrative tensions and the methods employed to partially manage them at the regional level.*

It is demonstrated that governance within the district was marked by blurred lines of authority, competition between power centers, and unstable administrative practices. These conditions were intensified both by кадрова policies of the Nazi leadership and by the challenges inherent to wartime circumstances. At the mid-level administrative tier, such contradictions assumed a practical dimension and directly affected the implementation of occupation policies.

The article analyzes Zeltzner's managerial approaches, which combined coercive measures with pragmatic attempts to establish limited interaction with the local population. This strategy is shown to have somewhat alleviated tensions within the administrative system, while simultaneously conflicting with the rigid directives issued by higher authorities. Particular attention is paid to the role of individual

agency in decision-making and in adapting general administrative guidelines to specific regional conditions.

The study concludes that jurisdictional conflicts were an inherent feature of Nazi occupation governance and significantly influenced the effectiveness of administrative operations. Even relatively flexible management strategies did not alter the exploitative nature of the occupation regime, while internal contradictions further complicated policy implementation. The findings contribute to a deeper understanding of the mechanisms of occupation governance at the regional level and highlight the importance of individual factors under conditions of institutional instability.

Keywords: *Nazi occupation, civil administration, General District «Dnipropetrovsk», Klaus Zeltner, jurisdictional conflicts, administrative strategies, occupation policy, Second World War.*

Постановка проблеми.

Організація влади на окупованих територіях України в період Другої світової війни характеризувалася складною та суперечливою системою підпорядкування, у межах якої різні адміністративні та військові структури нерідко діяли паралельно, дублюючи або оскаржуючи повноваження одна одної. У генеральному окрузі «Дніпропетровськ» ці суперечності набували особливої інтенсивності, що було зумовлено як стратегічним значенням регіону, так і особливостями кадрового складу окупаційної влади. Діяльність генерального комісара генерального округу «Дніпропетровськ» Клауса Зельцнера відображає практичний вимір таких управлінських протиріч, адже саме на рівні середньої адміністративної ланки найвиразніше проявлялися конфлікти компетенцій та спроби їх подолання. Водночас ця проблематика

потребує більш глибокого аналізу з урахуванням взаємодії формальних управлінських моделей і реальної адміністративної практики.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених системі окупаційного управління на території України, питання внутрішніх конфліктів між різними гілками нацистської адміністрації часто розглядається фрагментарно. Недостатньо уваги приділено аналізу ролі конкретних адміністраторів середньої ланки, зокрема К. Зельцнера, у формуванні управлінських практик і механізмів вирішення конфліктів. Залишається малодослідженим співвідношення формально визначених компетенцій із реальною практикою їх застосування, а також вплив особистісного фактору на прийняття управлінських рішень. Окремої уваги потребує вивчення того, як ці суперечності позначалися на соціально-економічному становищі регіону та взаємодії з місцевими структурами.

Аналіз досліджень. Проблематика нацистського окупаційного режиму в Україні вже тривалий час залишається предметом наукових досліджень, однак сучасний етап її осмислення характеризується поступовим переходом від узагальнених описів до більш деталізованого аналізу механізмів функціонування влади. Особливої актуальності набуває вивчення практичної діяльності окупаційної адміністрації на регіональному рівні та ролі конкретних посадовців у реалізації політики «нового порядку». У цьому контексті дослідження біографій і управлінської діяльності окремих представників адміністративного апарату, зокрема Карла Зельцнера, дозволяє суттєво поглибити розуміння характеру окупаційної системи.

Важливе значення для уточнення понятійного інструментарію періоду «нового порядку» має праця Т. Себти [9], у якій розглянуто зміст і походження ключових адміністративно-територіальних понять, що використовувалися в

межах рейхскомісаріату «Україна». Це створює необхідну основу для коректної інтерпретації джерел та уникнення спрощених підходів до аналізу окупаційної структури. Суттєвий внесок у дослідження організаційних засад функціонування окупаційної влади зробив О. Гончаренко [1 – 4; 15], який детально висвітлив процес формування місцевих управлінських органів, їхні повноваження та нормативно-правове регулювання діяльності. У його працях простежується увага до практичної сторони функціонування адміністративного апарату, що є важливим для розуміння реальних механізмів здійснення влади. Близькою за тематикою є й науковий доробок Ю. Левченка [6; 7], де підкреслюється залежність адміністративних моделей від локальних умов.

Регіональний вимір проблеми нацистської окупації розкрито у низці узагальнюючих і спеціалізованих досліджень. Зокрема, колективна праця «Запорізький рахунок Великій війні. 1939–1945» [5] дає змогу простежити особливості функціонування окупаційної влади в межах Запорізького регіону. Дослідження В. Орлянського та О. Тедєєва [8] висвітлюють специфіку взаємодії між німецькою адміністрацією та місцевими органами управління, що дозволяє краще зрозуміти складність і неоднорідність управлінських практик. О. Тішиним [10; 11] здійснено аналіз адміністративно-політичного аспекту «нового порядку» в зоні німецького окупаційного управління на Півдні України.

Варто також враховувати напрацювання зарубіжних дослідників. Зокрема, у праці С. Белецци [12] розглянуто функціонування окупаційного режиму на прикладі Дніпропетровського регіону, що розширює можливості для порівняльного аналізу та дозволяє глибше осмислити особливості місцевих адміністративних практик.

Мета статті.

Метою статті є дослідження природи, динаміки та форм прояву конфліктів компетенцій у структурі нацистської цивільної адміністрації генерального округу «Дніпропетровськ», а також виявлення й аналіз підходів до їх подолання через призму діяльності Клауса Зельцнера як генерального комісара.

Виклад основного матеріалу.

Проблеми розподілу владних повноважень у системі нацистського управління окупованими територіями України виявлялися вже на етапі формування адміністративного апарату. Невдоволення міністра східних окупованих територій А. Розенберга кадровими рішеннями щодо України свідчило про обмеженість його реального впливу на управлінські процеси. Попри формальну відповідальність за східні території, міністр фактично був усунутий від визначення складу керівництва генеральних округів, оскільки йому «не дозволили мати вирішального впливу навіть на призначення п'яти генеральних комісарів» [12, р. 35]. Додатковим проявом нестабільності адміністративної системи стала зміна первинних територіальних рішень, зокрема вилучення Криму зі складу рейхскомісаріату «Україна» [12, р. 35]. На цьому тлі спроби А. Розенберга сформувати більш адаптовану модель управління виглядали суперечливо. У своїх розпорядженнях він наголошував на необхідності врахування мовного та культурного чинника, зокрема вимагав, щоб окупаційні чиновники «вивчали українську мову, а українці – німецьку» [12, р. 35]. Подібні установки мали на меті створити видимість більш лояльної політики щодо місцевого населення та забезпечити ефективнішу взаємодію з ним. Однак на практиці ці вимоги залишалися здебільшого декларативними, оскільки кадрова політика формувалася за іншими принципами.

Кадрова політика нацистського керівництва на окупованих територіях значною мірою визначалася особистими уявленнями А. Гітлера про ефективне управління, що на практиці означало добір осіб, здатних діяти максимально жорстко та без огляду на правові чи моральні обмеження. У цьому контексті показовим є зауваження про те, що він «майже завжди віддавав перевагу рішучим і безпринципним людям», серед яких вирізнявся Вальтер Магунія – «колишній пекар, призначений керувати округою "Київ"» [12, р. 35]. Такий підхід свідчить про свідоме ігнорування професійної підготовки на користь особистої відданості та готовності до радикальних дій, що, своєю чергою, посилювало управлінську дезорганізацію та конфлікти компетенцій.

Водночас на цьому тлі вирізняється ситуація з призначенням керівництва у генеральному окрузі «Дніпропетровськ», яке розглядалося як певний відступ від усталеної практики. Як зазначає С. А. Беллецца «винятком, здавалося, стала людина, обрана для керівництва комісаріатом Дніпропетровська» [12, р. 35]. Така кадрова особливість може свідчити про підвищену увагу до цього генерального округу, що охоплював території, співмірні з Дніпропетровською та Запорізькою областями, і мав важливе економічне та стратегічне значення. Особливістю цього регіону стало й те, що він практично не пройшов етапу тривалого військового управління: перехід до цивільної адміністрації відбувся майже одразу після встановлення окупаційного контролю [12, р. 35]. Така ситуація зумовила формування управлінських механізмів у прискореному режимі, що об'єктивно посилювало ризики дублювання повноважень і загострення конфліктів між різними структурами окупаційної влади.

К. Зельцнер був виходцем із середовища, що не належало до традиційних адміністративних еліт, однак саме це не стало перешкодою для його стрімкого кар'єрного зростання в межах нацистської партійної системи. Розпочавши діяльність як член штурмових формувань, він зумів закріпитися в партійному

апараті, обійнявши посаду крайсляйлтера, а вже у 1932 р. став депутатом рейхстагу [12, р. 36]. Подальша робота в структурах Німецького робітничого фронту, де він очолював організаційний відділ, сприяла формуванню його як управлінця, здатного діяти в умовах складної бюрократичної системи та координувати різні ланки адміністрації [12, р. 36]. «Frankfurter Zeitung» від 23 вересня 1933 року повідомляє, що 22 вересня 1933 року керівник Німецького робітничого фронту, доктор Р. Лей, призначив депутата Рейхстагу від націонал-соціалістів та керівника об'єднання виробничих осередків гау Пфальц, К. Зельцнера, наступником нещодавно загиблого внаслідок нещасного випадку Р. Мухова на посаді керівника організаційного відділу Німецького робітничого фронту [14]. Також К. Зельцнера було призначено до Малого конвенту Німецького робітничого фронту [14].

У публікації «Berliner Börsen-Zeitung» від 24 червня 1944 року постать К. Зельцнера окреслюється як одна з помітних фігур у системі нацистського окупаційного управління. Як зазначається у газеті, «Клаус Зельцнер належав до перших людей, які були призначені рейхсміністром Розенбергом в окуповані східні області після створення там цивільного управління» [13]. Газета акцентує увагу на тому, що політична кар'єра К. Зельцнера розпочалася ще на ранніх етапах становлення націонал-соціалістичного руху та що він згодом «став близьким співробітником доктора Лея у Німецькому робітничому фронті» [13]. У характеристиці наголошується на його активності та впливовості в межах партійного апарату: К. Зельцнер подається як один із енергійних діячів НСДАП. Водночас акцентується і на його соціальному походженні – за фахом він був ремісником, що, за логікою нацистської пропаганди, мало підкреслювати його «близькість до народу».

Важливо, що ще у довоєнний період у діяльності К. Зельцнера простежувалися підходи, співзвучні з баченням А. Розенберга щодо політики

на окупованих територіях. Це знайшло відображення і в оцінках сучасників: у документах місцевого підрозділу штабу А. Розенберга він характеризувався як «рішуча та врівноважена людина», яка водночас прагнула забезпечити ефективність управління не лише через адміністративний тиск, а й шляхом пошуку опори серед місцевих середовищ [12, р. 36]. Зокрема, підкреслювалося його переконання у тому, що без залучення інтелектуальної еліти «було неможливо керувати регіоном» [12, р. 36]. Такий підхід виразно відрізняв К. Зельцнера від значної частини окупаційних адміністраторів, орієнтованих на винятково репресивні методи. Його позиція, яка передбачала елементи обмеженої взаємодії з місцевим населенням, зближувала його з політичною лінією А. Розенберга та водночас потенційно вступала у суперечність із жорсткішими підходами, що їх уособлював Е. Кох. У такій конфігурації управлінських орієнтацій закладалися передумови для виникнення конфліктів компетенцій, які проявлялися як у процесі ухвалення рішень, так і в практиці реалізації окупаційної політики в межах генерального округу «Дніпропетровськ» [12, р. 36].

Оцінки діяльності К. Зельцнера з боку міністра східних окупованих територій А. Розенберга дозволяють глибше зрозуміти внутрішні суперечності в середовищі окупаційної адміністрації. Відомо, що міністр досить критично ставився до стилю управління рейхскомісара рейхскомісаріату «Україна» Е. Коха, якого він сприймав як людину, що беззастережно абсолютизувала вказівки А. Гітлера, не зважаючи на реальні можливості їх впровадження. На цьому тлі постать К. Зельцнера виглядала для А. Розенберга більш прийнятною альтернативою: А. Розенберг фактично позиціонував його як приклад для інших адміністраторів, підкреслюючи здатність поєднувати вимоги окупаційної політики з елементами прагматизму. У подальших характеристиках К. Зельцнера акцент робився на його вмінні знаходити баланс

між примусом і певною формою лояльної поведінки щодо місцевого населення. Зокрема, відзначалося, що він «вмів правильно дозувати "тверду руку" та людяність», уникаючи відкритих погроз і намагаючись вибудовувати комунікацію через публічну присутність [12, р. 37].

Попри очевидну економічну виснаженість території генерального округу «Дніпропетровськ», А. Розенберг підтримував стратегічні наміри К. Зельцнера щодо трансформації округу у своєрідний осередок німецької присутності. Водночас він усвідомлював нереалістичність негайної реалізації цих планів, визнаючи, що їх втілення можливе лише за умов завершення війни та наявності достатньої матеріальної бази. Таким чином, управлінські стратегії, які пропонував К. Зельцнер, поєднували короткострокові тактичні рішення з довгостроковими колонізаційними проектами, що відповідало загальній логіці нацистської політики на Сході [12, р. 37].

Подальші контакти А. Розенберга з місцевою адміністрацією лише підсилювали хибне позитивне сприйняття управлінської ситуації в окрузі. Зокрема, він схвально оцінив діяльність міського комісара Дніпропетровська, відзначивши його спроможність організовувати відбудову міста після руйнувань. Спільна поїздка А. Розенберга із К. Зельцнером до Кам'янського, під час якої відбулося символічне передання міських повноважень від українського бургомістра, демонструвала прагнення окупаційної влади інституціоналізувати контроль, водночас зберігаючи зовнішні ознаки співпраці з місцевими органами самоврядування [12, р. 37]. У цій взаємодії простежується характерна для адміністрації К. Зельцнера спроба поєднати контроль і кооптацію, що було одним із механізмів мінімізації внутрішніх конфліктів у системі управління [12, р. 37].

Оцінки, надані А. Розенбергом діяльності К. Зельцнера, потребують обережного й критичного переосмислення. Очевидно, що вони формувалися в

межах специфічної ідеологічної оптики, де ефективність управління визначалася відповідністю нацистським уявленням про порядок і контроль [12, р. 38]. Крім того, слід враховувати обставини самого візиту А. Розенберга до генерального округу «Дніпропетровськ»: він мав демонстраційний характер і був організований таким чином, щоб створити максимально сприятливе враження про стан справ у регіоні.

У контексті аналізу управлінських практик К. Зельцнера важливе значення мають його звітні матеріали, які дозволяють простежити реальний стан справ у генеральному окрузі «Дніпропетровськ» наприкінці 1942 року. Зокрема, у звіті за листопад 1942 року він звертає увагу на суттєві труднощі у функціонуванні пропагандистського апарату. Йшлося не лише про хронічний дефіцит кадрових ресурсів і матеріально-технічного забезпечення, але й про перебої у використанні ключових засобів впливу, таких як радіомовлення та кіно, які нерідко виявлялися недієздатними через перебої з електропостачанням [12, р. 79]. Водночас, попри ці обмеження, К. Зельцнер у своїй оцінці підкреслював відносно стабільний моральний стан німецького населення. Зокрема, він наголошував, що моральний дух фольксдойче залишався «дуже високим», що пояснювалося ним активністю NS-Volkswohlfahrt, яка організовувала, зокрема, святкові заходи для дітей у школах і дитячих садках [12, р. 79].

У підсумковому звіті за листопад–грудень 1942 р. К. Зельцнер фіксує значні масштаби відправлення населення до Німеччини: до вересня того ж року, за його даними, було депортовано близько 45 тис. осіб [12, р. 113]. Водночас нові директиви центральної влади передбачали суттєве збільшення цих показників – щонайменше до 55 тис. із можливістю доведення до 70 тис. лише за останні місяці року. Такі вимоги генеральний комісар оцінював як надмірні й складні для реалізації, про що свідчить і фактичний результат –

близько 38 тис. відправлених за вказаний період [12, р. 113]. Особливої уваги заслуговує оцінка самим К. Зельцнером наслідків цієї політики. Він прямо вказував, що масове й часто неорганізоване вивезення робочої сили негативно позначалося на настроях місцевого населення, підривало довіру до окупаційної влади та створювало сприятливий ґрунт для радянської пропаганди [12, р. 113]. Таким чином, наведені дані не лише ілюструють масштаби експлуатаційної політики, а й підтверджують наявність усвідомлення її деструктивних наслідків навіть серед представників окупаційної адміністрації.

Важливим етапом у діяльності К. Зельцнера як генерального комісара стала друга половина 1943 року, коли воєнна ситуація для вермахту на півдні України різко ускладнилася, що безпосередньо вплинуло на функціонування німецької окупаційної цивільної адміністрації. У звіті про становище в Україні від 13 листопада 1943 року зазначалося, що територія генерального округу «Дніпропетровськ» фактично звузилася до двох адміністративних одиниць – округів Кривого Рогу та Нікополя, тоді як основна частина регіону була втрачена під тиском наступу радянських військ [12, р. 223]. За цих умов управлінський апарат, очолюваний К. Зельцнером, був змушений переміститися до Апостолового, що стало тимчасовим адміністративним центром.

Суттєвою проблемою цього періоду стало порушення комунікації між генеральним комісаром та вищими інстанціями. Як зазначалося у звітних документах, зв'язок із К. Зельцнером мав нерегулярний характер і ускладнювався бойовими діями, що значно обмежувало можливості координації управлінських рішень [12, р. 223]. У одному з окупаційних звітів прямо констатувалося, що К. Зельцнер не зміг належним чином організувати цей процес, оскільки значна частина промислового обладнання

Дніпропетровська залишилася на місцях, що оцінювалося як серйозний управлінський прорахунок [12, р. 223].

На діяльність К. Зельцнера впливав незадовільний стан його здоров'я, що істотно обмежував його працездатність і можливість повною мірою виконувати управлінські функції. У поєднанні з загальним кризовим становищем це ще більше ускладнювало керівництво округом. Завершення адміністративної кар'єри К. Зельцнера припало на 1944 рік. Згідно з повідомленням тогочасної преси, зокрема «Berliner Börsen-Zeitung» від 24 червня 1944 р., він помер 21 червня у віці 45 років [13].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що система нацистського цивільного управління на території генерального округу «Дніпропетровськ» не була цілісним і впорядкованим механізмом, а функціонувала в умовах постійної конкуренції владних інституцій, розмитості повноважень і суперечливих управлінських орієнтирів. Конфлікти компетенцій між різними ланками окупаційної адміністрації – цивільною владою, військовими структурами та партійними органами – мали не випадковий, а системний характер і були закладені вже на етапі формування управлінської моделі.

Аналіз діяльності К. Зельцнера засвідчує, що на рівні середньої адміністративної ланки ці суперечності набували практичного виміру та безпосередньо впливали на процес ухвалення рішень. Його управлінська стратегія вирізнялася прагненням до відносної гнучкості, що проявлялося у спробах поєднати примусові механізми контролю з елементами обмеженої взаємодії з місцевим населенням. Встановлено, що особистісний чинник відігравав важливу роль у функціонуванні окупаційної системи. Управлінські практики значною мірою залежали не лише від формально визначених інструкцій, а й від індивідуальних якостей, досвіду та політичних орієнтацій

конкретних посадовців. У випадку К. Зельцнера це проявлялося у намаганні адаптувати загальні директиви до місцевих умов, що частково зменшувало гостроту окремих конфліктів, але не усувало їхніх першопричин.

Водночас дослідження показало, що навіть відносно помірковані управлінські підходи К. Зельцнера не змінювали сутності окупаційного режиму, який залишався спрямованим на експлуатацію ресурсів регіону та підпорядкування місцевого населення. Конфлікти всередині адміністрації не послаблювали репресивного характеру системи, а радше ускладнювали її функціонування, знижуючи ефективність управління та посилюючи дезорганізацію.

Отже, досвід функціонування цивільної адміністрації у генеральному окрузі «Дніпропетровськ» демонструє, що нацистська окупаційна політика визначалася не лише ідеологічними настановами, а й внутрішніми суперечностями самої управлінської структури. Вивчення діяльності К. Зельцнера дозволяє глибше зрозуміти механізми взаємодії між різними центрами влади, а також роль індивідуального чинника у формуванні адміністративних практик в умовах окупації.

Список використаних джерел

1. Гончаренко О. М. Місце обласних управ у системі гітлерівського окупаційного апарату влади: процес створення, службові компетенції, характеристики керівників (1941 – 1942). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2020. Випуск 31. С. 53 – 62.
2. Гончаренко О. М. Обласні управи в західних регіонах Тимчасової військової адміністрації та Райхскомісаріату «Україна»: досвід

функціонування (літо 1941 – весна 1942 рр.). *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 64. С. 220 – 232.

3. Гончаренко О. М. Організаційно-правове забезпечення функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2011. 44 с.

4. Гончаренко О. М. Організаційно-правові та адміністративно-територіальні аспекти формування системи гітлерівського окупаційного апарату влади на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.) *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 78. С. 71 – 74.

5. Запорізький рахунок Великій війні. 1939 – 1945 / Ф. Г. Турченко, В. М. Мороко, О. Ф. Штейнле, В. С. Орлянський [та ін.]; Ф. Г. Турченко (наук. ред.). Запоріжжя : Просвіта, 2013. 416 с.

6. Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941 – 1944 рр. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2015. 319 с.

7. Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.: монографія. 2017. 402 с. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85387d45-8ae6-4dbc-a571-1ae85d4b92c6/content>.

8. Орлянський В. С., Тедєєв О. С. Місцеві органи управління в період окупації на Запоріжжі (1941 – 1943 рр.). Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 332 с.

9. Себта Т. М. Адміністративно-територіальний устрій Райхскомісаріату Україна у термінах і назвах: Походження та сучасне бачення.

URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4abee80c-f3f2-4d55-8e40-ecd9a5eb20f9/content>.

10. Тішин О. В. Німецьке окупаційне цивільне управління на Півдні України (1941–1943 рр.): адміністративно-політичний та соціально-економічний аспекти : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Запоріжжя, 2020. 20 с.

11. Тішин О. В. Особливості адміністративно-територіального устрою Півдня України під німецьким цивільним управлінням (1941–1944 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя* : ЗНУ, 2017. Вип. 48. С. 154 – 160.

12. Belezza S.A. Il tridente e la svastica. L'occupazione nazista in Ucraina orientale. Milano : Franco Angeli, 2010. 245 p.

13. Berliner Börsen-Zeitung. 24.06.1944.

14. Frankfurter Zeitung. 23.09.1933.

15. Honcharenko O. Legal regulation of local population behaviour in the responsibility area of the Provisional Military Administration and Reich Commissariat «Ukraine» (the summer of 1941 – winter of 1942). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2021. Випуск 18. URL: <https://eehb.dspu.edu.ua/article/view/226506/227735>.